

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Кафедра оркестрових інструментів

**ІНТОНУВАННЯ
ЯК РИСА СТИЛЮ ВИКОНАВСТВА**

Методичні матеріали до курсу
«СПЕЦІАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ»
(струнно-смічкові)

Харків, 2021

Рекомендовано кафедрою
оркестрових інструментів
(протокол № від 2021 р.)

Укладач:
С. Ю. Романенко

Інтонування як риса стилю виконавства:
Метод. матеріали до курсу «Спец. інстр.» (стр.-см.) /
Харків. держ. акад. культури; Уклад.: С. Ю. Романенко.
— Х.: ХДАК, 2021. — 14 с.

© Харківська державна академія культури, 2021 р.
© Романенко С. Ю., 2021 р.

Вступ

Інтонація є невід'ємним атрибутом мови, що сприяє її розумінню та виразності. Інтонація дозволяє визначити правильність відтворення висотних звукових співвідношень на інструментах з частково фіксованим чи нефіксованим звукорядом. Також інтонацію слід розглядати як важливий засіб художньої виразності музики. Перша, найважливіша умова виконання музичних творів - розуміння інтонаційного сенсу.

К.Мострас говорив, що для скрипалів «інтонація є не лише відтворення висоти звука, а й робота над звуком в цілому, над виявленням його кращої музичної якості як опорного начала, що визначає інтонаційно-звукову сутність мелодії». Значний вплив на якість звуку та інтонації має слухове сприйняття.

Працюючи над покращенням інтонації в художньому плані (на творах різних стилів і характерів), можна вдосконалити цілісне художнє виконання, без спеціальної уваги до будь-якої з сторін гри окремо. Інтонаційна чистота є метою та передумовою значних досягнень в скрипковому виконавстві. Однією з найважливіших умов художнього виконання мелодії є правильне її інтонування. Інтонування - це виконання мелодії за допомогою музично-слухових уявлень. Неточне інтонування окремих звуків мелодії, не кажучи вже про заміну будь-яких звуків іншими, змінює ладово-висотні співвідношення звуків мелодії, а отже, порушує її інтонаційний зміст.

Надзвичайно актуальною в сучасному розвитку педагогічної методики та виконавської практики є проблема формування навиків інтонування. Інтонування може розглядатись і як засіб художньої виразності, і як характерна риса виконавського стилю. Щоб донести до слухача красу та сенс твору, скрипаль повинен мати добре відчуття стилю та вміти переходити від однієї манери інтонування до іншої. Важливим є рівень технічної та художньої майстерності виконавця, його певні знання історії та теорії музики, а наявність музичного мислення повинна відповідати вимогам твору, що допоможе якнайкраще прочитати задум автора.

Інтонування як інтерпретація

В художній культурі ХХ-ХХІ ст. широкого розповсюдження набувають характерні, різноманітні форми інтерпретації. Інтерпретація твору мистецтва – це розкриття морального, філософського значення твору критиками, дослідниками чи істориками. В музичному значенні термін «інтерпретація» - творчий підхід виконавця до трактування музичного твору, його особливість інтонування. Частіше це розуміється музикантами як певні закономірності та відповідність щодо функцій жанрових особливостей.

Інтерпретація містить в собі яскраво виражений відтінок індивідуального прочитання та трактування виконавцем певного музичного твору. Сміслові значення поняття «виконання» обмежується об'єктивною та часом механічною передачею авторського задуму. Інтерпретація та виконання означають певний варіант виконання артистом художнього твору. Зі зміною історичних умов змінно успішною була роль виконавця-інтерпретатора в сфері виконавської майстерності. Термін «інтерпретація» витісняв з вживання поняття «виконання» там, де художня практика стимулювала творчу самостійність митця й унікальне відтворення авторської думки. А виконання означало продукт виконавської діяльності.

Враховуючи музичні здібності та попередньо набуті навички, скрипаль може точно здійснити задум автора за допомогою власних прийомів інтонування, які збагатять звукову палітру свіжими барвами. Художня інтонація - це результат процесу створення певного оригіналу, в якому виконавець переосмислив певні художні явища музичного твору. Хоча музика не здатна відображати предмети й явища так само як живопис, графіка чи скульптура, але музика здатна більш яскраво передавати переживання людини, її емоції за допомогою мови музичних звуків. Ось що писав П. Коган про гру Д. Ойстраха: «Гра Ойстраха не вражала ні яскравістю, ні ефектними контрастами, ні віртуозною швидкістю. На всьому його виконанні лежала печать природної грації, тонкого смаку, тої внутрішньої чарівності, яка розкривається не одразу та не при всіх обставинах. Все було виконано дуже легко та дуже

просто. Жодна нота не просочилася повз, жоден флажолет не дряпнув слух. Дуже зачаровувала його манера спілкування з інструментом, як з чимось дуже близьким йому та дорогим.»

Щоб донести до слухача красу та сенс твору, скрипаль повинен володіти певними музично-виконавськими навиками (почуття стилю, відчуття ритму, спроможність до емоційного вираження) та вміти подолати перешкоди у виконанні. Крім того, виконавець повинен бути цікавою особистістю аби майстерно захоплювати аудиторію. Мистецтво інтерпретатора - поняття відносне до часу, адже технічна сторона майстерності вимагає постійного контролю та наслідування художніх цілей.

Головна проблема виконавця - поєднати свободу артистичної індивідуальності з повагою до тексту твору та розуміння намірів композитора. Процес художнього інтонування повинен містити в собі певні знання історії музики, її теорії (аналізу, гармонії, поліфонії, композиції); рівень технічної, художньої майстерності та наявність музичного мислення повинне відповідати вимогам твору, а вміння самостійно організувати індивідуальні заняття має сприяє розвитку інтуїції, що допоможе якнайкраще прочитати задум автора.

Г. Нейгауз розрізняв кілька типів виконання:

1. виконання твору на основі фізичних можливостей виконавця і всіх знань, якими він володіє.
2. «музейне» виконання, формально правильне, але без індивідуального трактування (по суті - мертва).
3. моторне виконання, засноване на прагненні не відступати від певних правил, хоча із детальним аналізом музичних образів.

Для створення правдивого художньо-виконавського образу твору потрібен і аналіз, і осмислення музичного тексту, і точність його виконання.

К. Ігумнов проводив відмінність між термінами «грати» (як наслідування) і «виконувати» (активний творчий підхід). Розум, відчуття та воля виконавця є нерозривним процесом інтонування. Тож його основне завдання - відкинути все зайве та донести до слухачів змістовну, образну розповідь, що є наслідком творчих бажань та активних дій.

Стиль виконання

Скрипаль-виконавець повинен мати відчуття певного стилю. Адже кожному композитору властива оригінальна манера письма відповідно до епохи, в якій жив і творив автор, особливості форми та фактури твору. Що стосується стилю виконання, то тут потрібен творчий підхід до виконання твору та спрямування усіх інтонаційних навиків на відтворення характерних рис музичного стилю.

Багатозначність поняття «музичний стиль» проявляється в тому, що музиканти ставлять в один ряд такі значення, як «стиль Баха або Моцарта», «оперний або церковний стиль», «інструментальний або вокальний стиль» тощо. Розглядаючи стиль з естетичної точки зору, можна охарактеризувати його як патетичний, сентиментальний, романтичний, класичний, драматичний, героїчний, ліричний, пасторальний і так далі. Під виконавським стилем розуміється також і яскраво виражений національний колорит твору (прийнято говорити про французький, іспанський, віденський, угорський та інші стилі).

Наявність у музиканта відчуття стилю передбачає знання об'єктивних історичних умов, за яких створювався твір, і бажання виконати його відповідно до цих умов. Виконавець, який поставив собі за мету виразити своє розуміння цієї музики, повинен глибоко осягнути сутність різних художніх напрямків і вміти передати їх характерні особливості за допомогою певних стильових інтонацій.

Артистична гнучкість і здатність переходити від однієї манери інтонування до іншої - є обов'язковим компонентом виконавської творчості. Однак, в процесі навчання, молодий музикант-практик повинен випробувати себе у всіх жанрах. Починати слід із тих інтонацій, які є найбільш не зрозумілими чи складними для виконання. В зв'язку з цим особливо відповідальною є роль педагога - вона полягає зовсім не в придушенні стильових вподобань і схильностей, а в тому, щоб дати учневі зрозуміти важливість стилістичного виховання та навчити його, наскільки це можливо, пристосуватись до виконання конкретних творчих завдань.

У педагогіці спостерігаються випадки, коли скрипаль розвивається цілком нормально, опановує технічну базу, але його гра не справляє враження. Відмінна риса виконання - вміння перевтілюватись. Часом виконавці, які постійно виступають в одному і тому ж амплуа, викликають недовіру в слухачів. Підхід до художнього інтонування оснований не тільки на теоретичних засадах і бажанні грати в класичному чи романтичному стилі. Насамперед потрібно осмислити твір: мати чітке уявлення про стиль автора, його епоху й особливості жанру. Крім того, виконавцю слід контролювати внутрішній світ почуттів, що не завжди легко досягається. Тільки тоді виконання буде характеризуватись свободою.

Буває так, що виконавець досконало оволодів інтонаціями якогось твору, але внутрішньо він в цьому не впевнений. Відповідно і його виконання буде невпевненим; може здатись, ніби скрипаль недостатньо підготовлений технічно, або ж недостатньо обізнаний в стилістиці виконання. Коли ж, навпаки, виконавець впевнений у собі, то навіть і хиткі місця він виконає бездоганно. Дане явище відноситься до області самонавіювання або психологічного впливу.

Риси характеру

Однією з ознак, що характеризують той чи інший музичний жанр - притаманна йому швидкість руху. Хоча вирішальну роль у визначенні темпу часом відіграють не загальні закони жанру, а специфічні особливості твору, що належить до цього жанру. Навіть незначні відхилення в бік прискорення або сповільнення темпу породжують неоднозначність музично-естетичних вражень. Для артиста-скрипаля важливо із самого початку відчутти темп, який найбільш відповідає характеру твору, та утримати його до кінця, незалежно від агогічних змін, що виникають в процесі виконання.

Навряд чи можна припустити, щоб основний темп, установлений в будь-якому творі композитором, був однаково прийнятний для всіх. Кожен музикант обере той темп, який буде відповідати індивідуальним властивостям його темпераменту,

не кажучи вже про модифікації, зумовлені настроєм або технічними факторами.

Особисті якості, що впливають на діяльність виконавця, - це темперамент, характер, інтелект, і навіть національність. З цих складових елементів людського «я» формується особистість артиста-скрипаля. Можна було б визначити людську особистість як комплекс загальних задатків і здібностей, а артистичну - як комплекс «набутих» здібностей, які з'являються в процесі навчання, а згодом у виконанні художніх творів.

Риси темпераменту людини можуть бути зведені до двох - активний та пасивний. Холерики та сангвініки наділені сильним внутрішнім імпульсом, що спонукає їх виконувати поставлені завдання з натхненням, ступінь якого майже не залежить від якостей самого об'єкта. Меланхолікам і флегматикам як раз бракує внутрішніх імпульсів. В зв'язку із поділом темпераменту в новому світлі постають поняття суб'єктивної й об'єктивної манери виконання. Суха передача нотного тексту, без особливого художнього інтонування може вважатись об'єктивним виконанням. Суб'єктивний артист буде прагнути злити воедино свої особисті переживання з тими, які виражені в творі.

Разом з тим, виконавець повинен володіти культурним і музично-історичним світоглядом, щоб бути співзвучним з настроями, які передаються музикою. Музична композиція не завжди «говорить сама за себе». Манера виконавця служить відображенням його душевних переживань і пов'язаних з ними змін. Навіть такий момент, як вибір аплікатури та штрихів, залежить від тонких, часом неусвідомлених звукових уявлень, що виникають десь в глибинах музичної свідомості та народжуються за внутрішньої потреби естетичного інтонування.

В творчості музиканта-виконавця художнє інтонування проявляється в тому, що він не може виконувати твір інакше, як в повній відповідності зі своїм внутрішнім переконанням. Добросовісна підготовка та впевненість в своїх силах є одними з необхідних якостей в професії музиканта. Слід також взяти до уваги струнно-смічковий інструмент, який майже завжди потребує сприяння додаткових зусиль апарату.

Чистота інтонації

Прагнення до розвитку та вдосконалення - ідеальний шлях розвитку скрипаля. Для цього необхідне виховання слуху, свобода та природність рухів, точність ритміки та фразування. Слідом за чистою інтонацією відразу ж виникає проблема чистоти звучання. Спочатку слід визначити, чи є внутрішня потреба у чистоті звуковидобування. А тоді одним з головних завдань в процесі навчання – досягти чистоти інтонування.

Втілення слухових уявлень в реальному звучанні вимагає від скрипаля розвиненої здатності до координації. Це залежить, в основному, від передачі звукових коливань. Учень досягає взаємодії координації мозку та рухового апарату на основі швидкого засвоєння та реалізації вказівок педагога. Тим часом, найрізноманітніші душевні переживання формуватимуть внутрішній світ виконавця. Прагнення до досконалості, пошуки ідеалу, бажання постійно покращувати свої досягнення – сильний імпульс в життєвій позиції.

Сучасному виконавцю потрібно досконало володіти інструментом, адже сучасна музика вимагає точних рухів по всьому грифу (незалежність пальців один від одного та рівномірність їх руху, зміна позицій, певне положення пальців при незвичних інтервалах), загостреного слуху та чіткості інтонування, а також достатнього рівня знань про сучасні методи звукодобування. Проте, вся техніка не має ніякої ціни, якщо виконання не буде чистим. Чистота інтонації повинна бути результатом правильно розвиненої техніки.

Виробляти чистоту інтонації слід у вправах, взявши до уваги те, що сучасна музика має специфічний характер, а отже сучасна багатоголосна інтонація, в порівнянні з одноголосною, вимагає особливих прийомів вивчення. Часто в таких музичних творах можна зустрітися із проблемою важкого поєднання інтонації та ритму. Тут слід спершу вивчити інтонацію рівними нотами, а вже тільки потім - з дотриманням необхідного ритму. Виконавцю потрібно чітко уявити достовірне звучання музики, яку він виконуватиме.

Хибною є думка, що найпростіші елементи чистої інтонації - це будь-які чисті інтервали. Цілі мелодико-гармонічні

поєднання є необхідними для точного визначення інтонації. В деяких випадках чистота інтонації вимагає помітних зрушень навіть основних нот - відкритих струн.

XX ст. висунуло цілу плеяду видатних композиторів, чия музика набула визнання слухацької аудиторії і нині по праву вважається класичною. В першу чергу маються на увазі творіння С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, Б. Бартока, І. Стравінського, П. Хіндемита, А. Шнітке, Є. Станковича, М. Скорики, С. Барбера, А. Хачатуряна, Б. Бріттена, Я. Сібеліуса, Д. Гершвіна. Частіше їхні твори з'являються в репертуарі симфонічних і камерних оркестрів, ніж в репертуарі сольних виконавців.

Складність музичної мови, властива творам видатних композиторів сучасної епохи, часто викликає в скрипаля значні труднощі в технічно-виконавському плані. Молоді музиканти виявляються погано підготовленими до виконання музики нашого часу. В багатьох випадках виконавцям складно збагнути її звуковисотні та темброво-акустичні особливості, важко вирахувати ритмічні фігури та застосувати нові прийоми гри. Часом сучасні мелодії є складними для запам'ятовування; навіть гармонічний фон акомпанементу не сприяє запам'ятовуванню. Причина цього криється у відсутності відповідних слухових та ігрових навичок, які учень мав здобути за час навчання в класі за фахом.

Багато викладачів бажають працювати зі звичним, традиційним репертуаром, не зважаючи на одне з основних правил педагогіки: виховуючи музиканта, можливо, майбутнього виконавця, вчитель має прищепити інтерес до творів різних стилів і напрямів. Навіть якщо окремі твори сучасних композиторів і містяться в навчальних програмах учнів, то найчастіше це ті твори, де музична мова більш-менш традиційна та не надає уявлення про характерні особливості сучасної музики. Тому проблема виховання скрипаля як виконавця сучасної музики залишається надзвичайно актуальною.

Підготовку музиканта в цьому плані потрібно систематизувати, використовуючи спеціальний навчально-художній й особливо інструктивний матеріал. Вправи й етюди,

які сприятимуть активізації слухового сприйняття можуть складатись на основі послідовностей та секвенцій в хроматичних тональностях. Суттєвим внеском для виховання сучасного виконавця є видання школи А. Маркова, але цього ще досить замало.

Виховуючи слухове сприйняття, слід звернути увагу на притаманні для сучасної музики виняткові поєднання інтервалів, різноманіття ладових та позаладових зв'язків, звуковисотні співвідношення музичної мови, які не мають нічого спільного із класичними. Часто можна визначити творчий стиль композитора за особливостями організації ладу. Щоб краще розуміти незвичну, незнайому музичну мову, потрібно ретельного вслухатись, адже слухове сприйняття спонукає до розуміння складних поєднань елементів музичної мови нашого часу.

Разом з тим, потрібно читати музичний твір по нотах і подумки уявляти її специфічні риси. Це допоможе музиканту відчувати цілісно музичний твір, де на першому плані буде лад чи інша інтонаційна побудова, а координація між слухом і пальцями зможе покращитися. Слух скрипаля почне активніше контролювати інтонаційний процес, коли в його навчальній програмі разом з традиційною, класичною музикою з'явиться нова, незвичайна музика.

Значне місце в сучасній скрипковій літературі відводиться політональним мелодико-гармонійним утворенням. Вони вносять багато нового в характер скрипкового звучання, тому їх осмислення потребує певних слухових навичок. Особливо сучасній музиці притаманні кварто-квінтові та секундо-септимові поєднання. Вони є незвичні для слуху, адже утворюють різноманітні політональні паралелізми. Також ці звукосполучення не надто зручні для пальців. Тому необхідна спеціальна робота, яка зможе ближче познайомити учня-скрипаля із проблемами виконання сучасної музики. Це мають бути відповідні вправи чи етюди, де основою будуть інтервальні послідовності, в яких можна простежити елементи політональності (деякі прелюдії Е. Ізаї можуть служити ідеальним зразком).

Особливо складним є вивчення атональної музики, де зв'язок з функціями ладу майже або зовсім відсутній. Атональність часто використовується як виразний засіб музичної драматургії та найчастіше поєднується з тональним началом (А. Шнітке, М. Скорик). Не слід забувати, що в процесі навчання у скрипаля можуть виникати різні проблеми, пов'язані з індивідуальними особливостями слухового сприйняття відповідно до характеру певного музичного матеріалу. Тому, обираючи технічний матеріал для вивчення атонального інтонування, можна запропонувати скрипалеві вправи, побудовані на основі цілотнових або кварто-квінтових послідовностей.

Такий навчальний матеріал має ще одну особливість: він не тільки зміцнює слухові й ігрові уявлення про особливості сучасної музики, але й допомагає розвинути здатність творчо сприймати нове, несподіване. В процесі підготовки скрипаля до виконання сучасної музики, не тільки виховується слух виконавця, але й відкриваються нові можливості розвитку виконавської техніки. Вивчення сучасного мелосу, на відміну від традиційних вправ, пов'язане із розвитком моторики пальців, покращенням пальцевих рухів і техніки виконання подвійних нот, а також із зростанням кількості аплікатурних варіантів. Це потребує уваги і до звукодобування, адже опанувавши незвичні штрихові, динамічні та артикуляційні прийоми гри, виконавець зможе правильно виконати задум автора.

Висновки

В музичному значенні термін «інтерпретація» - творчий підхід виконавця до трактування музичного твору, його особливих інтонацій. Розвитку інтонування сприяє свобода виконавського апарату, правильне положення обох рук, м'язові відчуття, добре розвинений слух, внутрішнє інтонаційне відчуття. А крім того – певні знання теорії та історії музики, жанрових стилів, манери композиторського письма та вміти це все застосовувати у виконанні.

Виховувати в учнів чисту інтонацію можна шляхом раціональної роботи над нею та систематичного контролю з боку педагога. Інтонування як засіб художньої виразності впливає на формування стилю виконавця.

Характерною рисою виконавської майстерності є художньо-інтерпретаційні вміння виконавця. Особливою рисою стилю виконання є інтонування, адже виконавська діяльність тісно переплітається з особистими почуттями, емоціями та відчуттями музиканта.

Виконуючи музичний твір, музикант допомагає слухачеві зрозуміти задум автора, передати настрій, викликати емоції чи пробудити певні почуття, адже через інтонаційний зміст музики виявляється індивідуальна риса композиції, особливість письма композитора та загальна стилістика твору. Проте для цього необхідні знання та виконавський досвід.

Художні образи та почуття, втілені в музиці, є змістом музичного твору. Завдання виконавця - виразити емоційно-образний зміст музики за допомогою динамічних відтінків, фразування й інтонування. Ці засоби впливають на індивідуальну манеру виконання.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**ІНТОНУВАННЯ
ЯК РИСА СТИЛЮ ВИКОНАВСТВА**

Методичні матеріали до курсу
«СПЕЦІАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ»
(струнно-смічкові)

РОМАНЕНКО Сергій Юрійович

Комп'ютерний набір *С. Ю. Романенка*